

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על יכולתו של צה"ל לנצח

ד"ר פנינה שוקר

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על יכולתו של צה"ל לנצח

ד"ר פנינה שוקר

תקציר

עניינו של מאמר זה הוא תיאור תפיסה רווחת בקרב מקבלי ההחלטות בישראל, כי החברה הישראלית רגישה לנפגעים, האופן שבו תפיסה זו משפיעה על דרך הלחימה של צה"ל והשלכותיה. מאז תחילת שנות התשעים, ניתן לזהות במלחמות שצה"ל מנהל העדפה למערכות קצרות ו'מכריעות' המנוהלות באמצעות אש מנגד, על פני מבצעים ממושכים, זהירות יתר והימנעות מתמרון. חרף הרצון בהכרעה מהירה, הלכה למעשה – דרך ניהול המלחמה של צה"ל לא שירתה מטרה זו. מאז הקמת מדינת ישראל, הצורך למזער את מספר הנפגעים השפיע על אופן התמודדות עם איומים אסטרטגיים. אלא ששינויים עמוקים שהתחוללו בחברה הישראלית והגיעו לשיאם בשנות השמונים של המאה הקודמת, הובילו להשתרשות התפיסה כי החברה הישראלית אינה נכונה כבעבר להקרבה. בעשורים האחרונים משקלה של תפיסה זו הלך וגבר – לעתים גם על שיקולים אסטרטגיים ומבצעיים.

אבל האם הכצעקתה? אין ספק שהחברה הישראלית רגישה לחיי אדם, אך תפיסה זו משקפת מציאות חברתית רחבה בפועל, או שהיא, למעשה, בגדר עיוות תפיסתי של מקבלי ההחלטות? במחקרים שבחנו את המקרה האמריקני נמצא כי מקבלי ההחלטות נוטים להפריז בחוסר נכונותו של הציבור להקרבה, בעוד שבמציאות, תחת תנאים מסוימים, הציבור דווקא עשוי להיות סובלני יותר לנפגעים מאשר מקבלי ההחלטות. מטרתו של מאמר זה הינה לבחון האם גם בקרב מקבלי ההחלטות בישראל קיים עיוות תפיסה דומה ביחס לרגישות החברה לנפגעים.

הבנה עמוקה של מרכיב זה בכושר העמידה של החברה הישראלית הינה בעלת חשיבות מעשית רבה. לעתים קרובות, הערכת היתר של מקבלי ההחלטות ביחס לרגישותה של החברה הישראלית לנפגעים השפיעה לרעה על תוצאות העימותים בהן ישראל הייתה מעורבת מכיוון שחוסר הנכונות לשלם את המחיר האנושי של מלחמה מוביל את מקבלי ההחלטות להימנע ממלחמה כמעט בכל מחיר ולהעדיף מזעור הפסדים על פני יעילות אסטרטגית. התנהלות זו נתפסת כחולשה בעיני יריביה של ישראל ומובילה לסבבי הסלמה אינסופיים. מלחמת "חרבות ברזל", אליה יצאה ישראל בעקבות מתקפת הטרור הרצחנית שביצע חמאס ב-7 באוקטובר, הדגימה את כישלונה של קונספציה ממושכת זו.

מבוא

מאז שנות השבעים, ישנה הסכמה גוברת בקרב חוקרים כי חלה ירידה חדה בלגיטימציה לשימוש בכוח בחברות דמוקרטיות. הטענה הרווחת היא ששינויים דמוגרפיים, כלכליים ותרבותיים הגבירו את הרתיעה משימוש בכוח ואת רגישותן של חברות דמוקרטיות לנפגעים. רגישות זו הגבילה משמעותית את חופש הפעולה של מדינות בזמן מלחמה. כמו כן, בהקשר הישראלי, תמורות פוסט-מודרניות, שהגיעו לשיא במהלך שנות השמונים של המאה הקודמת, תרמו להעמקת התפיסה כי החברה הישראלית אינה מוכנה להקריב כפי שהייתה בעבר.

אך האם כצעקתה? האם תפיסות אלה אכן משקפות מציאות חברתית אמיתית רחבה או שהן, למעשה, בעיקרן, בבחינת עיוות תפיסתי של מקבלי ההחלטות? במחקרים שבחנו את המקרה האמריקני נמצא כי הן מנהיגים אזרחיים והן מנהיגים צבאיים נוטים להפריז בחוסר נכונותו של הציבור להקרבה, בעוד שבמציאות, תחת תנאים מסוימים, הציבור דווקא עשוי להיות סובלני יותר לנפגעים מאשר מקבלי ההחלטות. מטרתו של מאמר זה הינה לבחון האם גם בקרב מקבלי ההחלטות בישראל קיים עיוות תפיסה דומה ביחס לרגישות החברה לנפגעים. להלן תוצג סקירה של

העימותים הצבאיים המרכזיים שבהם הייתה ישראל מעורבת מאז שנות השמונים, החל ממלחמת לבנון הראשונה וכלה במלחמת "חרבות ברזל", כאשר ביחס לכל עימות ייבחנו בזה אחר זה הן תפיסת מקבלי ההחלטות ביחס לנכונות החברה הישראלית להקרבה והן ממצאי סקרי דעת קהל באשר לאופן ניהול העימות הלכה למעשה. המסקנה המרכזית העולה מסקירה זו היא שאף על פי שהציבור הישראלי מראה באופן עקבי עמידה איתנה ונכונות ממושכת לשאת בנטל הלחימה – כאשר זו נתפסת כמוצדקת בעיניו – מקבלי ההחלטות סבורים כי נפגעים בקרב לוחמי צה"ל יניבו דמורליזציה בקרב הציבור. בכך הם מעניקים משקל לא פרופורציונלי לרגישותה, כביכול, של החברה הישראלית לנפגעים, ומגבילים לשווא את חופש הפעולה של צה"ל בזמן מלחמה, מה שמביא להישגים מוגבלים שהם, למעשה, אלה היוצרים דמורליזציה בקרב הציבור.

מגמות במעמדו של צה"ל בחברה הישראלית (1973-2023)

אמנם, כבר על רקע מלחמת ההתשה החלו להסתמן סדקים ביחסה של החברה הישראלית לצה"ל, אולם דומה שהפתעת מלחמת יום הכיפורים ואופן ניהולה הביאו לקו שבר ממשי ביחסי צבא-חברה בישראל. מלחמת לבנון הראשונה, האינתיפאדה הראשונה, השהייה הממושכת ברצועת הביטחון – כמו גם תאונות מבצעיות ותאונות אימונים מרובות במהלך שנות התשעים – כל אלה הפחיתו עוד יותר את האמון הציבורי בצה"ל. את השינוי שחל במעמדו של צה"ל בחברה הישראלית ניתן לייחס בעיקר להתחזקות ערכים אינדיבידואליסטים על חשבון ערכים קולקטיביסטיים, שבאה לידי ביטוי בעיקר במחצית השנייה של שנות השמונים, כחלק מהדעיכה של האתוס הסוציאליסטי שהיה רווח בשנותיה הראשונות של המדינה.

בשנות התשעים הלך והעמיק הקרע בין החברה הישראלית לצה"ל, בין היתר עקב שינויים דמוגרפיים מואצים, שינויים גיאופוליטיים במזרח התיכון והיחלשות האיומים הקיומיים על מדינת ישראל. כמו כן, השינויים הכלכליים המשמעותיים שהתחוללו ברחבי העולם לא פסחו על ישראל ואף הם, בתורם – השפיעו על הפיחות שחל ברעיון "צבא העם" ובלגיטימציה הציבורית למלחמה. סטיוארט כהן מצביע על שני ביטויים קריטיים לכך: הירידה במעמד השירות הצבאי כביטוי להגשמה אזרחית והתפוררות המגבלות שבעבר העניקו לצה"ל חסינות מפני ביקורת ציבורית. ביטויים נוספים היו קיצוץ מתמיד בתקציב הביטחון, יחס ביקורתי הולך וגובר כלפי הצבא בעיתונות והחלשת הצנזורה הצבאית. רמת האוטונומיה של הצבא הצטמצמה כאשר מבקר המדינה, מערכת המשפט, הורי חיילים וגופים אזרחיים אחרים הגבירו את הפיקוח עליהם.

בשנים האחרונות דומה כי הביקורת על צה"ל הגיעה לשיאה. כך, למשל, בראשית 2022, עורר חוק הפנסיות הצבאיות דיון ציבורי סוער ובתקשורת נטען כי לאור הסכום שהוקצה להגדלת הפנסיה הצבאית, צה"ל יכול היה להכפיל את שכר המתגייסים שלו בנוסף להגברת המוטיבציה לגיוס. אמנם, חצי שנה לאחר מכן הועלה שכרם של המתגייסים החדשים ב-50%. ובכל זאת, הנזק כבר נגרם, והותיר את הרושם בציבור שצה"ל אינו דואג די הצורך לחיילים ה"פשוטים" ומשית על הוריהם לדאוג עבורם למימון משלים.

שורה של תאונות והתאבדויות בהן היו מעורבים חיילים במהלך השלוש השנים האחרונות אף הן תרמו את חלקן לתחושה הרווחת בקרב הציבור שמהו לא טוב קורה בצה"ל. באחד המקרים, טירון התאבד לאחר שהמטרה הצבאית לחצה עליו לשמש כמודיע. במקרה אחר, מפקדים לא נענשו בגין הריגת חייל על ידי מחבל מטווח אפס לאורך גבול עזה, למרות שחקירת צה"ל הגיעה למסקנה כי המפקדים התרשלו. שני המקרים זכו לביקורת קשה מההורים השכולים ולסיקור תקשורתי נרחב. ביקורת זו הגיעה לשיא בסתיו 2021 עם "צעדת האמהות", תנועת מחאה שהוקמה על ידי אמהות של לוחמים, משפחות שכולות ונכי צה"ל.

הודעתו של שר המשפטים יריב לוין בינואר 2023 על תוכניתו לרפורמה נרחבת במערכת המשפט הביאה אף היא לגל מחאות ולהעמקת השסעים בחברה הישראלית. המחלוקת בסוגיה זו חלחלה אף לשורות צה"ל, ובקיץ האחרון התרבו הדיווחים על כך שיותר ויותר חיילי מילואים הודיעו על הקפאת שירותם, אלא אם כן החקיקה תופסק. מלבד חיילי המילואים, איים המשבר להשפיע גם על מתגייסים ואנשי שירות ותיקים בצבא הקבע. בסוף יולי העביר הרמטכ"ל הרצי הלוי מסמך לראש הממשלה נתניהו, בו התריע על אפשרות של אובדן לכידות בצה"ל וירידה בנכונות של יחידים להתגייס לצה"ל. נכון למועד כתיבת שורות אלה, משבר זה עדיין בעיצומו, ועדיין מוקדם להעריך את השפעתו על היכולת המבצעית של צה"ל.

כתוצאה מהשינויים שתוארו לעיל במעמדו של צה"ל בחברה הישראלית, נראה כי בעשורים האחרונים הניחו מקבלי ההחלטות כי חל פיחות בנכונותו של הציבור הישראלי להקרבה. אלא שסקירת הנכונות הישראלית להקרבה, כפי שבאה לידי ביטוי בעימותים בהם ישראל הייתה מעורבת בעשורים האחרונים, מעידה על כך שחרף הביקורת הגוברת

מצד מגזרים שונים כלפי צה"ל, כאשר תפיסת האיום עולה בחדות, מתרחשת באופן עקבי התלכדות מסביב לדגל הציבור הישראלי מגלה רמות גבוהות של חוסן ונכונות להקרבה – יותר ממה שמנהיגיו מעריכים.

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על ניהול הסכסוך בדרום לבנון (1982-2000)

במהלך מלחמת לבנון הראשונה ניכרו סימנים לכך שהלגיטימיות לשימוש בכוח הולכת ופוחתת, הן בקרב החברה הישראלית והן בקרב מנהיגיה. הוויכוח שהתעורר בעקבות הודאת מנחם בגין שהייתה זו "מלחמת ברירה" העלה שאלות באשר לנסיבות המצדיקות שימוש יזום בכוח. לקחי מלחמת לבנון לימדו את צה"ל כי ההתערבות הצבאית בלבנון תוכר על ידי הציבור כחיונית לצורך שמירת הביטחון לאורך הגבול בתנאי שתמוסגר כ"מלחמת ברירה", וכל זמן שזו לא תגבה מחיר דמים כבד. כמו כן, הביקורת החריפה על כך שצה"ל לא פעל לבלימת הטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה במהלך המלחמה הובילה לסיום הלחימה האקטיבית במסגרת מבצע "שלום הגליל", והבהירה אף היא כי דעת הקהל הישראלית לא תהיה מוכנה לשאת נפגעים לשווא – לא בקרב לוחמי צה"ל ולא בקרב חפים מפשע.

לאחר היערכות צה"ל ברצועת הביטחון ב-1985 התבססה מדיניות ישראל על שילוב של מהלכי הרתעה כנגד חיזבאללה, בד בבד עם חתירה לשיתוף פעולה עם אוכלוסיית האזור. למעשה, פעולת צה"ל הפכה בעיקרה להגנתית: הוקמה שרשרת מוצבים שנפרסו לאורך "הקו האדום" (הקו הצפוני של רצועת הביטחון), שרובם נתפסו על ידי צד"ל ומיעוטם על ידי צה"ל, והונחו מארבים חוזרים באזורים "מועדים". מערך זה, שהתאפיין בעיקר בתפיסתו ההגנתית, נועד לשרת את התכלית העליונה של רצועת הביטחון – מניעת פגיעה ביישובי הצפון. כמו כן שיקף מערך זה את התפיסה הישראלית שהעדיפה פעילות סיכולית על פני פעילות מנע התקפית העלולה להביא להחרפת העימות. 3 בנוסף, הופעלו כוחות מיוחדים בעומק לבנון. אלא שהחל מסוף שנות השמונים החל צה"ל לצמצם את השימוש בכוחות המיוחדים בלבנון, אם אפשר היה לבצע את המשימה על ידי מסוקי קרב ומטוסים בסיכון קטן יותר. למעשה, הפעילות ההתקפית של חיל האוויר הוכפלה באותן שנים. תפנית זו נבעה אף היא מהצורך להקטין את האבדות, ומיכולתו הגוברת של חיל האוויר לפגוע במדויק במטרות מחבלים באזורים שנחשבו מסוכנים מדי עבור כוחות מיוחדים.

לטענת משה תמיר, מי שהקים את יחידת "אגוז" והוביל אותה בלחימה ברצועת הביטחון, "במלחמה בלבנון, על אף שמעולם לא נאמרו הדברים במפורש, חלחלה אט אט בקרב כל רמות הפיקוד ההבנה ששום דבר אינו שקול כנגד נפגעים. הלחץ הציבורי נגד השהייה בלבנון השפיע על הצבא וחלחל עד לדרגות הנמוכות ביותר". 4 רבין אף הורה למפקדי צה"ל בצפון לצמצם את פעילותם אפילו על חשבון השגת מטרות צבאיות, זאת במטרה למנוע אבדות. 5 בנוסף, צה"ל פעל על מנת לצמצם את מספר הנפגעים לכוחותיו בדרכים שונות, כמו צמצום היקף הכוחות ברצועת הביטחון והגבלת תנועתם של הכוחות הקרקעיים ברצועה, במקביל להמטרת אש ממרחק. העדפה זו הייתה למעשה תגובה לתביעות ציבוריות להימנע מן הסיכונים הגלומים בפעולה ישירה יותר של חילות הקרקע. 6 בראשית שנות התשעים, בהשראת המערכה האווירית המוצלחת שניהלה ארצות הברית בעיראק במלחמת המפרץ הראשונה, 7 החלה שימת הדגש "על אש ולא על תמרון, על נטרול האויב ולא על הכרעתו באמצעות כיבוש שטח". 8 סגנון הלחימה החדש, שבו "מאמץ האש" תופס את עיקר המערכה, יושם ב-1993 בעת מבצע "דין וחשבון". גם באפריל 1996, בעת מבצע "ענבי זעם", היה עיקר הלחימה של צה"ל באמצעות חיל האוויר וחיל התותחנים. במהלך מבצע זה התבררו מגבלות השימוש באש מנגד: אף על פי שחיזבאללה ספג נזקים כבדים, בשום שלב במהלך המבצע לא הצליחה ישראל לדלל את קצב האש שנורתה לעברה.

החל ממחצית שנות התשעים, בעקבות עלייה חדה במספר הנפגעים בקרב חיילי צה"ל, הלך וגבר הלחץ על הממשלה והצבא לצאת מלבנון, בעיקר מצד תנועת "ארבע אימהות". תהליך זה הגיע לשיאו בנסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000 עקב הקושי של מקבלי ההחלטות להצדיק, ציבורית, את הקרבת החיים שתבעה השהות ברצועת הביטחון. 9 מתוך רצון לבצע את היציאה ללא נפגעים נשא השלב האחרון של היציאה אופי של כמעט מנוסה בהולה, אשר אומנם בוצעה ללא אבדות, אולם זכתה לביקורת ציבורית קשה בישראל, כפי שבאה לידי ביטוי בתקשורת הישראלית ובצהלות הניצחון של חיזבאללה והפלסטינים. מבחינת חיזבאללה, הנסיגה נתפסה כבריחה וכסימן מובהק לחולשת החברה הישראלית, לחוסר יכולתה לעמוד במאבק ממושך ולספוג נפגעים, כפי שביטא זאת חסן נסראללה, מנהיג הארגון, בנאום "קורי העכביש" שנשא במאי 2000.

דעת הקהל הישראלית ביחס לשהיית צה"ל ברצועת הביטחון (1982-2000)

מלחמת שלום הגליל (1982) הייתה הפעם הראשונה שבה תבע מנהיג ישראלי בגלוי מן הציבור להכיר בצורך להשתמש בכוחות המזוינים על מנת למנוע איום שלא נראה קיומי מייד. גישה זו הולידה ויכוח פנימי מר על המלחמה ומטרותיה, וחשפה בפעם הראשונה בישראל את העובדה שחל כרסום בקונצנזוס הלאומי בדבר יציאה למלחמה. לפיכך, מלחמה זו הייתה הראשונה במלחמות ישראל שתנועות ופעולות מחאה נגדה פרצו לא לאחר סיומה, אלא תוך כדי התרחשותה. היקף המחאה הציבורית התברר בהפגנת המחאה בכיכר מלכי ישראל בספטמבר 1982, שבה השתתפו כ-400 אלף איש, בניצוחה של תנועת "שלום עכשיו". במקביל לתנועה זו ומתוכה קמו קבוצות קיצוניות יותר, כאשר הבולטת ביניהן הייתה תנועת "יש גבול", שתמכה בסרבנות ועודדה את חבריה לא לשרת בחזית בלבנון. קבוצת מחאה נוספת שפעלה באותה תקופה היא "הורים נגד שתיקה", שמלבד חיילים כללה גם הורים שכולים, והפגינה מול ביתו של בגין עם שלטים שנשאו עליהם את מספר החללים המתעדכן. גם לוחמים היו שותפים למחאה, וחיילי אחת היחידות המובחרות כתבו לבגין: "לא לשם כך התנדבתי לסיירת", ואילו במכתב אחר כתבו 90 קצינים וחיילי מילואים: "יותר מדי נהרגו והרגנו בלבנון – לא נוכל עוד". הנסיגה לרצועת הביטחון ב-1985 ביטאה הכרה הולכת וגוברת בהשפעתם של אילוצים חברתיים ופוליטיים על האסטרטגיה הצבאית.

בין 1985-1995 זכה הרעיון של רצועת הביטחון בדרום לבנון לתמיכה רחבה בישראל. אומנם כבר בעקבות שרשרת תקריות בשלהי 1995 החלו להתרבות הקולות המצדדים בנסיגה חד-צדדית מלבנון, אולם שנת 1997 הביאה איתה מפנה של ממש בגישתה של דעת הקהל הישראלית ביחס לנסיגה מלבנון. ריבוי הנפגעים בשורת אסונות וכשלים מבצעיים ב-1997, כמו אסון המסוקים ב-4 בפברואר שבו נהרגו 73 חיילים, אסון השרפה בוואדי סלוקי ב-28 באוגוסט ואסון השייטת ב-5 בספטמבר שבו נהרגו 12 לוחמי שייטת 13 במארב בחופי לבנון, יחד עם עוד 12 הרוגים בתקריות שונות ברצועת הביטחון, הביאו להתעצמות הלחץ הציבורי לנסיגה חד-צדדית. עד 1997 עמד מספר ההרוגים הישראלים הממוצע בדרום לבנון על כ-20-30 בשנה, אלא שב-1997 הגיע היחס בין הרוגי צה"ל וחיזבאללה ל-1:1, בניגוד למצב קודם של יחס 1:3 לרעת חיזבאללה. על רקע זה, בסקר שנערך בין ינואר למרס 1999 נמצא כי אחוז הנשאלים הסבורים כי המאמצים בלבנון היו הצלחה ירד מ-64% ב-1998 ל-53% ב-1999. עדות נוספת לפיחות שחל בנכונות החברה הישראלית להחזקת רצועת הביטחון ניתן למצוא בעובדה שבעוד שבשנים 1985 ו-1987 העדיפו רוב הנשאלים להתמודד עם הפגזות ארגוני הטרור על יישובי הצפון באמצעות פעולות צבאיות מוגבלות, הרי שבשנים 1998 ו-1999 העדיפו מרבית הנשאלים להתמודד עם ההפגזות באמצעות פעולות מן האוויר בלבד. ביחס לאפשרות הנסיגה – ב-1997 תמכו באפשרות זו 41 אחוזים מהנשאלים, ב-1998 – 44%, וב-1999 – יותר ממחצית הנשאלים (55%). בסקר שנערך מייד לאחר הנסיגה נמצא כי 72 אחוזים מהנשאלים סברו כי הנסיגה מלבנון הייתה צעד נכון.

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על אופן הלחימה במהלך האינתיפאדה השנייה (2000-2005)

בשנים שלאחר החתימה על הסכמי אוסלו (ספטמבר 1993) גברו פיגועי הטרור מצד החמאס והג'יהאד האסלאמי. ישראל, מצידה, הוסיפה לנקוט מדיניות הכלה כלפי הפלסטינים שלפיה "נלחמים בטרור כאילו אין משא ומתן ומנהלים משא ומתן כאילו אין מלחמה בטרור". בשלהי שנות התשעים הלכו וגברו ההערכות כי פניהם של הפלסטינים לעימות. על רקע התגברות האיום החליט ראש הממשלה אהוד ברק לקיים ועידת פסגה בקמפ דייוויד כדי להגיע להסכם לפני פרוץ העימות, כמו גם כדי להראות לציבור הישראלי שננקטו כל המאמצים להימנע ממלחמה, ובכך לגרום לאיחוד השורות בחברה הישראלית במקרה שעימות עם הפלסטינים אכן יפרוץ. במהלך הוועידה שהתקיימה ביולי 2000 הציע ברק לפלסטינים ויתורים מרחיקי לכת, בכללם חלוקת ירושלים, אולם הצעות אלו נדחו על ידי ערפאת. כחודשיים לאחר מכן פרצה האינתיפאדה השנייה, ובמהלכה הגבירו ארגוני הטרור האסלאמי את פיגועי ההתאבדות ושיגרו מרצועת עזה פצצות מרגמה וטילי קאסם על ערי ישראל. צה"ל חתר להכלת האירועים ונקט מדיניות תגובתית כלפי גל פיגועי הטרור, בעיקר באמצעות סיכולים ממוקדים, שנתפסו כאמצעי בעל סיכון מינימלי לכוחות, וגם בשל האפקט התודעתי המלווה לפגיעה בראשי חמאס. אמצעי נוסף שנועד לצמצם את הסיכון ללוחמים היה "נוהל שכן", שיטה שבה צה"ל משתמש בפלסטינים כב"מגן אנושי" במטרה להגן על חיילי מפני ירי או מטענים. כניסה למחנות הפליטים, שמהם יצאו רבים מהמפגעים, נדחתה שוב ושוב על ידי מקבלי ההחלטות הבכירים מחשש להעדר לגיטימציה פנימית ולריבוי נפגעים. כתגובה לרצח השר רחבעם זאבי בתחילת אוקטובר 2001 ניתנה פקודה לצה"ל לפשוט על ערים פלסטיניות ועל כפרים גדולים כדי לעצור מבוקשים שציין השב"כ, אולם לא ניתן אישור להיכנס למחנות הפליטים, שנחשבו לקני צרעות. קציני צה"ל ומומחים העריכו שלחימה במחנות הפליטים עלולה לעלות לכל הצדדים במאות הרוגים ונפגעים. תחזיות קודרות אלה הופיעו בהערכות מודיעין, במשחקי מלחמה, במאמרים ובעיתונות.

במקביל, המסר של "אין פרטנר למשא ומתן לשלום", שהחל מייד לאחר כישלון ועידת קמפ דייויד, המשיך ביתר שאת. ברק, כלי התקשורת, שרי ממשלה וקציני צבא בכירים (המשכנעים המרכזיים ביותר היו הרמטכ"ל דאז שאול מופז, סגן הרמטכ"ל משה יעלון וראש חטיבת המחקר באמ"ן עמוס גלעד) טענו כי פרוץ האינתיפאדה השנייה היה מהלך יזום ומתוכנן בידי ערפאת והרשות הפלסטינית, ושכונות הרשות הפלסטינית היא להשמיד את ישראל. מכך השתמע כי המלחמה שישראל נלחמת היא על עצם קיומה. בנוסף, מקורות ביטחוניים וממשלתיים המשיכו להפיץ שערפאת אחראי באופן אישי לכל פעולת טרור, ושהמנהיגות הפלסטינית אינה שותפה למשא ומתן בשל מעורבות חבריה בטרור וסירובם להילחם בו. מטרת הצהרות אלה הייתה בין היתר להשיג תמיכה פנימית ובינלאומית לתגובה ישראלית חריפה שעלולה לחייב קורבנות ישראלים רבים.

לטענת יעלון, במהלך האינתיפאדה השנייה "החשש מנפגעים הפך למגבלה קשה בהפעלת הכוח של צה"ל". בתחילת 2002 החלו לפעול לצד החמאס והג'יהאד האסלאמי קבוצות של התנזים בארגון הפגנות אלימות ובביצוע פיגועים של ממש, לרבות פיגועי התאבדות. לנוכח מצב זה הוסיף הרמטכ"ל להתחבט בסוגיה האם להישאר בהיערכות הגנתית או לאפשר כניסה מאסיבית של כוחות לתוך מחנות הפליטים. במרס 2002 יצאו חיילי גולני לפעולה בג'נין, וחיילי חטיבת הצנחנים והנח"ל יצאו לפעולה בשכם. המבצע נועד לבחון כיצד ניתן לפעול בנסיבות שבהן ערי הגדה מאכלסות קיני טרור, חגורות נפץ ומחבלים. למבצע זה הייתה בדיעבד משמעות רבה יותר מההישג הטקטי, והוא העניק למקבלי ההחלטות ביטחון שניתן לפעול במחנות הפליטים ללא מספר רב של נפגעים לכוחות צה"ל. הצלחתן של פשיטות אלו החזירה את דפוס הפעולה הזה לסל הכלים של צה"ל. בהמשך, וכחלק מהגישה ההתקפית שנקט צה"ל, בוצעו פשיטות רבות נוספות לשטחי A שברשות הפלסטינית.

לפי ויסגלס הפנים ראש הממשלה דאז, אריאל שרון, היטב את עיקרי לקחיה של מלחמת לבנון הראשונה, כי מהלך צבאי מתמשך צפוי להיכשל אם אין הוא נתמך בידי הציבור, וכי הציבור הישראלי אינו רואה בתכלית מדינית עילה ראויה למלחמה ומתקשה להשלים עם קורבנות במלחמה אלא אם נכפתה עליו. שרון נהג לצטט אמירה של רפול: "עם ישראל מתגייס ולוחם רק כשהערבים כבר בשערי חיפה עם השיבריות בין השיניים...". לפיכך, לטענת ויסגלס, התעכב מבצע "חומת מגן" עד ששרון השתכנע כי מובטחת למבצע תמיכה לאומית מקיר לקיר. הפיגועים הקשים שאירעו במרס 2002, ובשיאם הפיגוע במלון "פארק" בערב ליל הסדר, שהיה הקשה ביותר בתולדות מדינת ישראל, המחישו את העלייה החדה בתפיסת האיום הנשקף לישראל מצד הטרור הפלסטיני וסיפקו את ההצדקה למקבלי ההחלטות ליציאה למבצע "חומת מגן". העיד על כך יאיר גולן, מי ששימש באותה עת כמפקד חטיבת הנח"ל: "הלגיטימציה שלה זכינו מעם ישראל במרס 2002 לא דומה ללגיטימציה שהייתה באוקטובר 2000". הלחץ הציבורי לפעול הלך וגבר – גם במחיר של נפגעים.

דעת הקהל הישראלית במהלך האינתיפאדה השנייה

לאינתיפאדת אל אקצה שפרצה בספטמבר 2000 הייתה השפעה מהממת על דעת הקהל הישראלית. לאחר כישלון ועידת קמפ דייויד קיבל רובו הגדול של הציבור היהודי בישראל את הגישה האומרת כי את האחריות לכישלון ועידת הפסגה יש להטיל על ערפאת והפלסטינים. בתקופה זו של ראשית העימות האלים השתרשה בציבור היהודי בישראל ההכרה כי ערפאת יזם את עימותי הדמים, ושמטרתו הייתה השגת ויתורים נוספים מצד ישראל באמצעים אלימים שאינם מותרים לישראל כל ברירה אלא להילחם. בשיח הישראלי יצרה האינתיפאדה אכזבה מתהליך השלום. סקרי דעת הקהל בישראל מלמדים כי רוב הציבור ראה באינתיפאדה הוכחה חותכת לכך שה"פרטנר לשלום" אינו מכיר בריבונות מדינת ישראל ואינו רוצה להגיע להסכם פשרה ולשלום, ועל כן גברה הלגיטימציה לשימוש בכוח.

סקר "מדד השלום" שנערך באפריל 2002 מצא כי 90% מהנשאלים (בכללם 60 אחוזים ממצביעי מר"צ) סבורים כי ההחלטה לצאת למבצע "חומת מגן" הייתה נכונה, ורק כ-7 אחוזים סברו כי היא לא הייתה נכונה. ניתן להסביר את התמיכה הרחבה בכך שהמבצע החל רק לאחר סדרת פיגועים קטלניים, מה שהביא לתחושה שמדובר "במלחמה על הבית". התמיכה הציבורית באה לידי ביטוי בהתייצבות נדירה של כ-98 אחוזים מחיילי המילואים במרבית היחידות שגויסו. לפי יעלון, "ההישג המשמעותי הראשון של המבצע בלט עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה: ההתגייסות המלאה של מערך המילואים והתמיכה המלאה של העם בצבא". גם כאשר היו חיילים שהביעו מורת רוח מפגיעה בפלסטינים חפים מפשע במהלך הפעילות הצבאית, הם הודו כי המשיכו למלא את הפקודות מאחר שחשו כי הם פועלים על מנת למנוע פיגועים בעורף ישראל. כמו כן, אלרן במחקרו מצא כי הציבור הישראלי הפגין במהלך האינתיפאדה השנייה רמה גבוהה של חוסן חברתי. גם בתקופות הקשות ביותר האמין הציבור הישראלי כי יש לו היכולת לעמוד בפני מתקפת הטרור הקשה, ומרבית הציבור הביע אופטימיות ואמונה כי העתיד יהיה טוב יותר – הן לפרט והן לכלל.

כמו מבצע "חומת מגן" לפניו, גם מבצע "דרך נחושה" שיצא לדרך ביו"ש בשלהי יוני 2002 זכה לתמיכה רחבה בקרב הציבור היהודי, זאת בידיעה ברורה שהמטרה היא נוכחות צבאית בערים הפלסטיניות לזמן ממושך, ואף על פי שההערכה הרווחת הייתה שנוכחות זו תועיל לצמצום הטרור לפרק זמן קצר בלבד. כך, נתוני "מדד השלום" מאותו החודש העלו כי 80% מהנשאלים הביעו תמיכה בכניסה לערים הפלסטיניות. המסקנה העולה מכך היא כי על רקע פיגועי הטרור הקשים שאירעו בחודשים שקדמו לסקר, הציבור הישראלי היה מוכן, ככל הנראה, לתמוך כמעט בכל דרך פעולה ובלבד שתביא למיגור הטרור.

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על ניהול מלחמת לבנון השנייה (2006)

במהלך מלחמת לבנון השנייה ניתנה חשיבות חסרת תקדים להימנעות מנפגעים. הביטוי העיקרי לכך היה חוסר הרצון של מקבלי ההחלטות מיציאה למבצע קרקעי רחב היקף נגד חיזבאללה. במקום זאת הוחלט להתמקד בתקיפות אוויריות, בירי ארטילרי מסיבי ובפעילות קרקעית צמודת גדר, למרות שהיה ידוע מראש שאין די בכך כדי להסיר את איום הרקטות קצרות הטווח. אלא שטראומת "הבוץ הלבנוני", כפי שכינו זאת בכירי הדרג המדיני והצבאי, היא שהכתיבה את התגובה הישראלית. כל חלופה אחרת לא נדונה לעומק, לרבות תוכניות מגירה שעוצבו במיוחד לתרחיש הסלמה בגזרה הצפונית. כתוצאה מכך, מקבלי ההחלטות הסתמכו יתר על המידה על כוח אווירי מתוך אמונה שהוא לבדו תפתור לפתור את איום הטיילים מצד חיזבאללה. משהתברר כי המערכה האווירית אינה יעילה בצמצום ירי הרקטות קצרות הטווח, הוחלט להרחיב מעט את אופי הפעילות הקרקעית לפשיטות קרקעיות מוגבלות בזמן ובמרחב, שנועדו לצמצם את הנפגעים, כמו גם להביא תמונת ניצחון. עם זאת, מגבלות לחימה מרובות שהוטלו על הכוחות מנעו מהם לבצע את משימותיהם בהצלחה ובמהירות האפשרית. בעקיפין, התוצאה הייתה שמגבלות לחימה שנועדו להגן על החיילים הביאו לעלייה במספר הנפגעים. בנוסף, מגבלות הלחימה הרבות גרמו לירידה ברמת המוטיבציה של הלוחמים, אשר טענו כנגד הגבלת הפעילות ההתקפית ואף תבעו להרחיבה. כמו כן, השינויים התכופים במשימות והפקודות העמומות, שלעיתים אף היו תמוהות, הניבו בקרב דרגי השדה הזוטרים פקפוק בחשיבותן, ועל כן במקרים מסוימים העדיפו שלא לסכן חיילים עבור ביצוען, אך גם במקרים שבהם נתפסה המשימה כחיונית וערכית ניתנה קדימות לחילוץ נפגעים על פני דבקות במשימה.

כמו כן, הפעילה ההנהגה הישראלית במלחמת לבנון השנייה מאמץ תודעתי רחב שמטרתו הייתה, בין היתר, לשכנע את הציבור הישראלי בצדקת המלחמה והישיגיה, כמו גם להגביר את האמון בממשלת אולמרט, שנתפסה כחסרת ניסיון. מאמץ זה בא לידי ביטוי בראש ובראשונה בהצהרות הדרג המדיני על מטרות מלחמה מרחיקות לכת, זאת אף על פי שהובהר לו היטב על ידי הדרג הצבאי כי השגתן איננה אפשרית בדפוסי הפעולה שנבחרו. כמו כן, הדרג הצבאי והמדיני כאחד טיפחו את אשליית הניצחון, האדירו את הישגי הלחימה וטרחו לשבח בכל הזדמנות את עמידתה האיתנה של החברה הישראלית. אלא שבמקום לייצר תודעת ניצחון נטעו אמירות מסוג זה בקרב הציבור ציפיות גבוהות, ומשאלה לא התממשו נוצרה תחושת אכזבה שהתבטאה בצניחה בתמיכה הציבורית בשלהי המלחמה.

עם התמשכות המלחמה גבר הצורך בהצגת הישגים ממשיים שייתפסו בציבור כמשמעותיים. במסגרת זו יצאו לפועל מהלכים צבאיים בעלי חשיבות סמלית, כביכול, אשר חלקם היו כרוכים בסיכון רב לכוחות. גם פעולות אלה כשלו ביצירת תודעת ניצחון, ולעיתים אף היו כרוכות בנפגעים רבים, כאשר העדר ההישגים אך העצים בקרב הציבור את תחושת הכישלון וחוסר הטעם בנפילת הלוחמים. כדוגמה בולטת לכך ניתן לציין את הקרבות החוזרים ונשנים בבינת ג'בל, אך דומה כי ההחלטה השנויה ביותר במחלוקת הייתה ההחלטה על יציאה למהלך קרקעי רחב לאחר שהתקבלה ההחלטה על הפסקת אש. מהלך זה נתפס בעיני רבים כניסיון אחרון להביא את תמונת הניצחון המבוקשת שהציבור חפץ בה, זאת מפני שידוע היה למקבלי ההחלטות כי לא ניתן להשיג את מטרות המהלך הקרקעי בזמן הקצר שהוקצב לו.

דעת הקהל הישראלית במהלך מלחמת לבנון השנייה (2006)

בראשית המלחמה הייתה תמיכה גורפת מצד האוכלוסייה היהודית, וכמעט לא נתגלעו חילוקי דעות בנושא היציאה למלחמה. סקרי דעת הקהל הראו בעקביות תמיכה ציבורית איתנה בתגובה קשה, תמיכה בצדקת המלחמה, במנהיגיה הפוליטיים, ומעל הכול בצה"ל. לאורך כל תקופת המלחמה שרר קונצנזוס איתן (90 אחוזים ומעלה) באשר לצדקתה של המתקפה על לבנון. יציבות זו נותרה בעינה על אף האירועים מרובי הנפגעים בעורף ובחזית הלחימה. גם ההרוגים הראשונים בקרב האזרחים כתוצאה ממתקפת הרקטות של חיזבאללה, וכן ההרוגים הראשונים בקרב החיילים כתוצאה מהלחימה הקרקעית בדרום לבנון, לא גרמו לשינוי בתמיכה הגורפת במלחמה. סקר שנערך ב-31 ביולי וב-1 באוגוסט העלה כי 93% מהאזרחים היהודים סוברים כי המערכה בלבנון מוצדקת, ו-79% מהאזרחים

היהודים תומכים בהמשך הלחימה עד שתושגנה כל מטרותיה. אפילו הורים ששכלו את בניהם במהלך הלחימה הביעו את תמיכתם בהמשך הפעולה הצבאית.

סקרי דעת קהל שנערכו בזמן המלחמה הראו כי הציבור אף תמך בהפעלת כוח רבה יותר מזו שהפעיל צה"ל, וזאת אף על פי שבמהלך הלחימה, שנמשכה מעל לחודש, נאלצו תושבים רבים לחיות במקלטים בתנאים קשים, ואחרים נותרו ללא מיגון מפני הרקטות. באופן מפתיע גם תושבי הצפון, שהיו הנפגעים העיקריים במלחמה, גילו נכונות למלחמה ממושכת. מסקר שבוצע על ידי פיקוד העורף ב-19 ביולי עולה כי 80% מתושבי הצפון שנשאלו סבורים כי צה"ל צריך להמשיך במבצע הצבאי בלבנון. עוד נמצא כי 94% מתושבי הצפון אמרו כי הם יכולים להמשיך לגלות כושר עמידה, גם אם המבצע בלבנון יימשך זמן רב. כמו כן, ראשי יישובי הצפון לא דחקו בצה"ל או בשר הביטחון לסיים את המבצע הצבאי, והבהירו כי התושבים יהיו מוכנים להמשיך לספוג ובלבד שהמציאות לאורך גבול הצפון תשתנה אחת ולתמיד. גם בשלהי המלחמה הייתה הנכונות בקרב תושבי הצפון להמשיך לספוג גבוהה, ובלבד שתהיה תמורה לכך. לדוגמה, ב-10 באוגוסט הצהיר ראש עיריית קריית שמונה, שספגה במהלך המלחמה כאלף קטיושות – כרבע מסך כל הקטיושות שנורו – כי העיר עוברת תקופה קשה, אך למרות זאת קוראת לא להפסיק את הלחימה עד להשגת המטרות.

גם לאחר תום המלחמה ניכר כי מרבית הציבור היה מעדיף להמשיכה למרות ההסתכנות באבדות נוספות, לנוכח דלות הישגיה: בסקר שנערך ב-16 באוגוסט, יממה לאחר כניסת הפסקת האש לתוקף, נמצא כי 81% מהנשאלים היו מרוצים מתפקוד צה"ל בזמן המלחמה, 62% גיבו את ההחלטה להיכנס קרקעית ללבנון, למעלה מ-50% תמכו בהמשך הלחימה, מבלי לקבל את הפסקת האש, ו-67% מהנשאלים היו רוצים שישראל תחסל את נסראללה, גם במחיר חידוש הלחימה. תמונה זו החלה להשתנות במשך השבוע האחרון למלחמה. בסופו של השבוע הראשון באוגוסט ניכרו סימנים ברורים של התפכחות הציבור הישראלי מתוצאות המלחמה, שלוו בירידה בתמיכה בצה"ל ובמיוחד במנהיגות הפוליטית. האווירה הלוחמנית שאפיינה את התקשורת והציבור הישראלי, והרוח הגבית שנתנו לממשלה, התחלפו לקראת סוף המלחמה בתחושת דאגה נוכח חוסר היכולת של צה"ל להכריע את חיזבאללה וכישלון הממשלה לסיים את המלחמה בהישגים מדיניים המעידים על ניצחון.

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים כפי שבאה לידי ביטוי בסבבי העימות מול חמאס (2009-2014)

כחלק מלקחי מלחמת לבנון השנייה קבע הרמטכ"ל אשכנזי כי התמרון ישוב להיות ערך מרכזי, וקביעה זו עוגנה בתפיסת יסוד חדשה שאושרה במפקדת זרוע היבשה. עם זאת, ואף כי במהלך מבצע "עופרת יצוקה" (2009) התנהלה לחימה קרקעית מוגבלת בפאתי עזה, עדיין בלט העדר הנחישות בקרב מקבלי ההחלטות להשיג הכרעה באמצעות תמרון קרקעי לעומק הרצועה. מבצע "עופרת יצוקה" התבצע בתבנית דומה לזו של מלחמת לבנון ב-2006, אם כי הלקח נלמד והיעדים שהוגדרו במסגרת "עופרת יצוקה" היו מוגבלים מלכתחילה: תקיפת הזרוע הצבאית של חמאס והרתעתה מהמשך הירי לעבר ישראל. שלב המתקפה הקרקעית החל שבוע אחרי התקיפות האוויריות, כאשר סיים חיל האוויר לטפל בכל בנק המטרות שלו. לאחר המבצע, ב-2010, יזם צה"ל מחקר בהובלת ראש אכ"א דאז, האלוף אהרן זמיר, שמטרתו הייתה בחינת הקשר שבין רגישות לנפגעים לבין הפעלת הכוח הצבאי. במחקר זה נמצא כי הרצון להימנע מנפגעים תורגם לשימוש נרחב – שחרג מעבר לפעולת ריכוך מקובלת – בארטילריה ובחיל האוויר לפני הכנסת כוחות רגליים, במטרה למזער את מספר הנפגעים בקרב הלוחמים. כמו כן, נמצא כי רגישות לנפגעים אף השפיעה על דפוסי הפעלת הכוח בלחימה. כאשר קצב התקיפות מעזה הסלים שוב, יזמה ישראל את מבצע "עמוד ענן" (נובמבר 2012) שהסתפק בתקיפות אוויריות. ב"עופרת יצוקה", כמו ב"עמוד ענן", ההישגים העיקריים הושגו בשעות הראשונות באמצעות תקיפות אוויריות מפתיעות ומדויקות.

גם ל"צוק איתן" – המבצע הצבאי הנרחב ביותר של צה"ל מאז מלחמת לבנון השנייה – נגררו הממשלה והצבא באי-רצון בולט, לאחר ההבנה שמבצע זה יחייב הפעלת אש אגרסיבית כדי להקטין את הסיכון לחיילי צה"ל, ויחשוף את ישראל לביקורת בינלאומית חריפה. שוב נעשה ניסיון להסתפק בתקיפות אוויריות בלבד, אולם כעבור כעשרה ימים נאלצה ממשלת ישראל להורות על הפעלת כוחות יבשתיים כדי להרוס את מנהרות התקיפה של חמאס, שהתבררו כחסינות לתקיפות אוויריות. אולם גם אז הקפידו מקבלי ההחלטות להגדיר את המבצע הקרקעי כמוגבל.

דעת הקהל הישראלית במהלך סבבי העימות מול חמאס (2009-2014)

בדומה למלחמת לבנון השנייה, ניכר כי גם במהלך המבצעים בעזה נתן הציבור הישראלי אשראי למקבלי ההחלטות הרבה מעבר לתופעת "ההתלכדות מסביב לדגל" המוכרת כמאפיינת תחילת לחימה. כמו כן, לא ניכר כי הרוגים

הביאו לצניחה בתמיכה הציבורית הן במהלך "עופרת יצוקה", שבמהלכו הייתה הפעילות הקרקעית מוגבלת הרבה יותר, והן במהלך "צוק איתן". כך, בסקר שנערך ביום החמישי ל"עופרת יצוקה" (31 בדצמבר 2008), 79 אחוזים מהנשאלים "מאוד תמכו במבצע". תמיכה זו נשמרה גם לאחר תחילת המבצע הקרקעי – בסקר שנערך ב-6 בינואר 2009 השיבו כ-80 אחוז מהנשאלים כי יש להמשיך במבצע. התמשכות הפעילות הקרקעית הביאה לעלייה בתמיכה במבצע, ובסקר שנערך ב-9 בינואר השיבו כ-90 אחוז מהנשאלים כי יש להמשיך במבצע. כמו כן, 70 אחוזים סברו כי הכנסת כוחות קרקעיים לעזה הייתה הכרחית. באשר להערכת התוצאה של המבצע – בסקר שנערך ב-13 בינואר נמצא כי 78 אחוזים מכלל הציבור סבורים כי "המבצע הוא הצלחה". יתרה מכך – בסקר שנערך למחרת כניסת הפסקת האש לתוקף התנגדו 50 אחוזים מהנשאלים להפסקת האש וסברו כי יש להמשיך במבצע.

באשר ל"צוק איתן" – בסקר שנערך ב-22 ביולי נמצא ש-73 אחוזים מהנשאלים סבורים כי "ישראל יכולה להצביע על הישגים במבצע". בסקר נוסף, שבוצע ב-27 ביולי, נמצא כי 65 אחוזים מהנשאלים סבורים כי ישראל מנצחת. אולם עם סיום הפעילות הקרקעית חל כרסום בהערכה זו. בסקר שנערך ב-6 באוגוסט, יום לאחר נסיגת כוחות צה"ל מהרצועה, נמצא כי רק 51% מהנשאלים סבורים שישראל ניצחה. אי שביעות הרצון מתוצאות המבצע הגיעה לשיאה בסקר שנערך ב-27 באוגוסט, שבו נמצא כי 59 אחוזים מהנשאלים סבורים כי ישראל לא ניצחה בעימות. ניתן להסביר את התמיכה הציבורית לאורך מרבית ימי המבצע בכך שמטרות המבצע נתפסו כמוצדקות – גם לאחר סיום המבצע הקרקעי עדיין הייתה הסכמה רחבה (של 92 אחוזים) על כך שהיציאה למבצע הקרקעי הייתה מוצדקת. הסבר נוסף לתמיכה נעוץ בעובדה שמשך הפעילות הקרקעית היה מוגבל – כשבועיים בלבד, ולפיכך גם מספר ההרוגים במהלכה היה נמוך יחסית. אילו היה משך הפעילות הקרקעית ארוך יותר ומספר ההרוגים היה גדול, ובשילוב עם העדר הישגים, היה פוטנציאל גדול יותר להיווצרות מחאה ציבורית. כמו כן, לכניסתה של מערכת "כיפת ברזל" לשימוש ב-2011 הייתה תרומה משמעותית לצמצום הנפגעים בעורף, מה שגם השפיע על התמיכה הציבורית הגבוהה והממושכת במבצע. אחוזי היירוט הגבוהים לא רק שהגבירו את תחושת הביטחון האזרחי האישי והאמון הציבורי בצה"ל, וצמצמו את ההשלכות הכלכליות של המבצע עבור אזרחי ישראל, אלא גם אפשרו מרווח תמרון לדרג המדיני בכך שהעניקו לו זמן לפעול ללא צורך בתגובות מהירות.

"חרבות ברזל" - סוף לתפיסה השגויה - בינתיים

ב-7 באוקטובר 2023, בעקבות הטבח הרצחני וחסר תקדים שביצע חמאס, במהלכו פלשו כוחות חמאס ליישובים ישראלים, רצחו כ-1400 בני אדם וחטפו 241, אישר הקבינט המדיני-ביטחוני את היציאה למלחמת "חרבות ברזל". לפיכך, הורתה הממשלה על גיוס נרחב של אנשי ונשות מילואים. מתקפת הטרור האכזרית, כמו גם הקורבנות הרבים שגבתה, הבהירו למקבלי ההחלטות כי לא ניתן להמשיך במדיניות "כיסוח הדשא" שאפיינה את מדיניות ישראל בנוגע לשלטון חמאס בעזה עד אז, אלא שיש לבצע מערכה צבאית רחבה להשמדת נכסים פוליטיים וצבאיים של חמאס.

עד לטבח ב-7 באוקטובר, הגישה הרווחת בקרב מקבלי ההחלטות בישראל ביחס לעזה הייתה שיש להימנע בכל מחיר ממערכה קרקעית רחבת היקף ברצועה, זאת לאור הביקורת הבינלאומית הקשה הצפויה כלפי ישראל והלחימה המתגרת, בהתחשב בכך שרצועת עזה היא השטח האורבני הצפוף ביותר בעולם. כך, למשל, במקביל לתוכניות למבצע "חומת מגן" ביהודה ושומרון, גיבש המטכ"ל גם תוכנית בשם "מגן הבית", שנועדה להיות הגרסה המקבילה של "חומת מגן" עבור רצועת עזה. ובכל זאת, הוחלט שלא ליישם זאת בשל החשש שהסיכון לחיילים גבוה יותר מאשר ביהודה ושומרון. על פי ההערכות דאז, מבצע קרקעי רחב ברצועת עזה יארך בין שישה לשבעה חודשים, במהלכו יהיו בין 200 ל-300 הרוגים בקרב כוחות צה"ל.

כפי שהוצג לעיל, האלטרנטיבה הזולה יותר מבחינת המחיר בחיי אדם - כפי שנתפסה על ידי מקבלי ההחלטות - הייתה תגובה לתוקפנות ארגוני הטרור ברצועה באמצעות סבבי לחימה מעת לעת, המתנהלים כמעט אך ורק מהאוויר, ובמהלכם ישראל פוגעת ביכולות ובתשתיות הטרור ומראה - לכאורה - נחישות להשתמש בכוח ובכך, בתקווה, מחדשת את ההרתעה. דרך פעולה זו נחשבת מספקת בהיעדר פתרון טוב יותר שיקנה 'הודנה' לזמן ארוך יותר. בין סבבי ההסלמה ניסתה ישראל לפייס את חמאס בכך שאפשרה למיליוני דולרים מקטאר לזרום לרצועה ולממן את הארגון, מתוך תפיסה שגויה כי הדבר יביא לשגשוג ברצועת עזה וכפועל יוצא מכך, תישחק נכונות הציבור העזתי לתמוך בטרור. טבח ה-7 באוקטובר היווה את קו פרשת המים מבחינת גישתה של ישראל לרצועת עזה, ובכך ניכר כי הקיץ הקץ - לפי שעה - על עיוותי התפיסה ששררו בקרב מקבלי ההחלטות ביחס לחמאס.

למרות הלגיטימציה הגבוהה - הן הפנימית והן הבינלאומית - למבצע צבאי רחב ברצועת עזה, התגובה הצבאית הישראלית הייתה מדודה וזהירה, עד כדי ביקורת מצד הציבור הישראלי בגין התמהמהות התחלת התמרון: צה"ל

הקדיש כשלושה שבועות לגיוס מילואים רחב, הצטיידות והכשרת הכוחות ולביצוע הפצצות אוויריות חסרות תקדים על עזה, זאת בכדי "לנקות" את השטח עד כמה שניתן לפני התמרון הקרקעי. כמו כן, יועדו שלושת השבועות הללו להחליש את המוכנות בקרב כוחות חמאס, שחיכו לכניסת צה"ל והכינו מראש רשת ענק של מנהרות תת-קרקעיות, מחסנים, עמדות פיקוד, עמדות לחימה ועוד. לפני הכניסה המאסיבית לעזה, צה"ל ביצע פשיטות מוגבלות לשטח הרצועה, מה שסייע להסוות את תחילת התמרון בסוף אוקטובר. כל זה נועד לצמצם את הסיכון לכוחות המתמרנים, הנעים כעת ברצועה בסיוע אווירי וארטילרי צמוד.

דעת הקהל הישראלית במהלך מלחמת "חרבות ברזל" (2023-)

בעקבות הטבח הנורא ב-7 באוקטובר ומחירו האנושי הכבד, נתפסת מלחמת "חרבות ברזל" כ"מלחמת אין ברירה" ומשום כך, התמיכה הציבורית בה הינה נרחבת וחוצת מגזרים, כמו גם דעות פוליטיות. כך למשל, בסדרת סקרים שערך המכון למחקרי ביטחון לאומי אחת לשבוע מאז פרוץ המלחמה, נמצא כי באופן עקבי (נכון ל-22 בנובמבר), כ-90% מהנשאלים סבורים שצה"ל ינצח במלחמה בעזה. נתון דומה מופיע גם לגבי מידת אמון הציבור בצה"ל. באשר ליכולתו של צה"ל להשיג יעדי מלחמה, במהלך נובמבר חלה עלייה במספר המשיבים המאמינים בכך (76% נכון ל-22 בנובמבר, לעומת 70% ב-15 בנובמבר ו-56% ב-8 בנובמבר). מגמה זו מופיעה גם בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה ב-20 בנובמבר: לפי אותו סקר, 94% מהציבור היהודי בישראל סבורים כי השמדת חמאס היא יעד חיוני בלחימה, ו-93% סבורים כי החזרת החטופים היא מטרה מכרעת. ניתן לייחס זאת להישגי צה"ל ברצועת עזה, שהיו כרוכים במספר נפגעים נמוך יחסית, כמו גם ביצוע עסקאות בני ערובה לאורך המחצית השנייה של חודש נובמבר. בהתאמה, ניכר כי מאז עסקת בני הערובה האחרונה בסוף נובמבר, הולכת ופוחתת האמונה של הציבור בסיכוייה של ישראל להחזיר את החטופים בחיים, כפי שעולה בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה מ-19 בדצמבר, לפיו כ-55% המשיבים סבורים כי הסיכוי להחזיר את בני הערובה בחיים נמוך. עם זאת, באותו סקר נמצא כי רוב הציבור (65%) סבור כי לישראל יש סיכוי גבוה להשיג את מטרת המלחמה השנייה - השמדת התשתית הצבאית והפוליטית של חמאס.

באשר לחוסנה של החברה הישראלית, יותר מ-90% מהנשאלים העריכו את החוסן הלאומי כגבוה. בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה ב-18 באוקטובר, נמצא כי למרות שרוב הנשאלים (64 אחוז) חוששים לביטחונם הפיזי או לביטחונם של בני משפחתם הקרובים, כ-84 אחוז העניקו ציון גבוה לחוסן האזרחי. סקר שנערך כשלושה שבועות לאחר מכן על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה הראה עלייה מסוימת בנתון זה (90 אחוז). עדות נוספת לחוסן האזרחי הגבוה ניתן למצוא בעובדה שבשלושה סקרים שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה במשך שלושה שבועות (מ-15 באוקטובר עד 6 בנובמבר), נמצא כי הדעה הרווחת היא שיש לנהל משא ומתן עם חמאס על שחרור בני ערובה אך לא להפסיק את הלחימה. אחוז התומכים בדעה זו גדל בהתמדה עם הזמן. יתרה מכך, בסקר אחר שנערך על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה ב-23 באוקטובר, נמצא כי כ-48% מהנשאלים היהודים תומכים במתקפת מנע בחיזבאללה. החל מתחילת ינואר מגמה זו נשמרת, כפי שבא לידי ביטוי בסקר מאוחר יותר של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

ניתן אפוא לראות כי התמיכה הציבורית במלחמה לא נשחקה ואף התחזקה מעט לאחר כשלושה חודשי מלחמה. ניתן להסביר זאת משום שמטרות המלחמה - השמדת חמאס והחזרת בני הערובה - נתפסות בציבור הישראלי כחיוניות ומוצדקות. כמו כן, שימור התמיכה הציבורית לאורך זמן יכולה להיות מוסברת בכך שהפעילות המבצעית של צה"ל ברצועת עזה נתפסת כמוצלחת ועד אמצע דצמבר היא נתפסת כמשרתת את מטרת החזרת החטופים. שחרורה של החיילת אורי מגדיש במבצע צבאי, ובהמשך - ביצוע העסקה להחזרת בני הערובה, סייעו לחזק את התפיסה שהדבר הסתייע הודות להישגי צה"ל.

התקרית הטראגית ב-15 בדצמבר, במהלכה נהרגו בשוגג מאש צה"ל שלושה בני ערובה שהצליחו להימלט משבי חמאס, כמו גם הפסקת עסקאות בני ערובה, הובילו להתגברות הקולות הקוראים להפסיק את המבצע הצבאי עד להחזרת החטופים. עם זאת, נראה כי קולות אלה אינם דומיננטיים בציבור הישראלי: בסקר שנערך ב-2 בינואר, נמצא כי עדיין, השיטה הטובה ביותר הנתפסת להשגת שחרור בן הערובה - היא המשך המלחמה.

עם זאת, עדיין אין לקחת תמיכה ציבורית רחבה זו כמובן מאליו. על פי רוב, תחילתה של מלחמה - כל מלחמה, מאופיינת בתופעת ה"התכנסות סביב הדגל", שמשמעה תמיכה ציבורית גבוהה במדיניות הממשלה. אולם ככל שמלחמה נמשכת, וכפועל יוצא מכך - חלה עלייה במספר הנפגעים, מתהווה פוטנציאל גבוה לצניחה בתמיכה הציבורית. נכון לזמן כתיבת שורות אלו, מלחמת "חרבות ברזל" עודנה נמשכת. לכן, כדי למנוע ירידה בתמיכה של הציבור הישראלי במלחמה, כמו גם ירידה באמון הציבור בצה"ל ובמדינה, שנפגע קשות נוכח אירועי ה-7 באוקטובר,

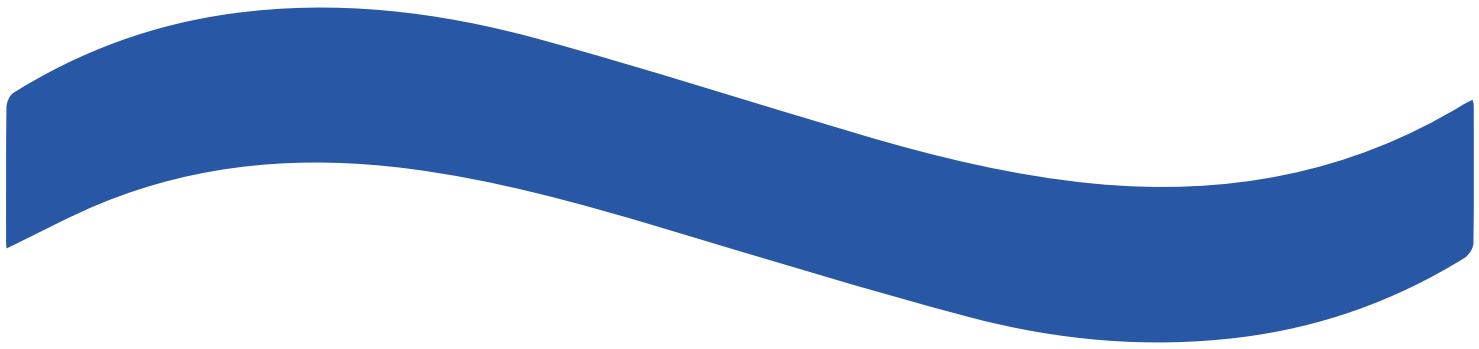
על מקבלי ההחלטות לשאוף להשגת מטרות המלחמה ככל הניתן ולשם כך, יש להוסיף ולהדק את הלחץ על חמאס, גם במחיר המשך והחמרת הביקורת הבינלאומית. מעבר לכך שזהו חוב שמדינת ישראל חבה למשפחות הנרצחים והחטופים בפרט ולחברה הישראלית בכלל, וזהו רצון הציבור, המעניק קרדיט מופלג למקבלי ההחלטות בהקשר הזה.

סיכום

לאורך ההיסטוריה של מדינת ישראל, החשש מכושר ספיגה נמוך של החברה הישראלית מהווה שיקול לא מבוטל בתהליך קבלת ההחלטות בעניינים צבאיים. חשש זה התעצם החל מאמצע שנות התשעים, כאשר שילוב של רצף תקריות מרובות נפגעים עם התעצמות התחושה בציבור שאין תכלית להמשך שהיית צה"ל ברצועת הביטחון, הביא ללחץ ציבורי הולך וגובר לנסיגה חד-צדדית מלבנון. מהסקירה דלעיל עולה כי מקבלי ההחלטות בעשורים האחרונים סבורים כי נפגעים בקרב הלוחמים ישפיעו באופן שלילי על דעת הקהל, יובילו ללחץ ציבורי להפסקת הלחימה ולהשפעה על מעמדם הציבורי. ניכר כי לחשש זה ניתן משקל בהחלטותיהם, שבא לידי ביטוי הן במאמץ לצמצום מספר הנפגעים בפעילות מבצעית והן במאמץ תודעתי שנועד למסגר את הלחימה כמוצדקת ובעלת סיכויי ניצחון גבוהים, ובכך לסייע לציבור לעכל את הנפגעים במהלך המלחמה ביתר קלות. כל זאת – חרף קיומו של גיבוי ציבורי רחב ואף על פי שמלחמה כרוכה מטבעה בקורבנות, אזרחיים וצבאיים. מהסקירה דלעיל ניתן להיווכח כי האשראי שהעניק הציבור הישראלי למקבלי ההחלטות לא נוצל, ובמקום זאת הם בחרו לפעול בזהירות מופלגת, שאולי מנעה את האפשרות להגיע להישגים ממשיים. בסופו של דבר, העדר ההישגים הוא שהביא לצניחת התמיכה הציבורית בסוף העימותים שבהם הייתה ישראל מעורבת מאז שנות האלפיים ולתחושות האכזבה והכישלון של הציבור, שלרוב דרש ניצחון גם במחיר נפגעים. אריאל שרון עמד על כך עוד בתקופת מלחמת ההתשה, כאשר טען בדיון מטכ"ל בשלהי אפריל 1969 כי "אנשים מוכנים לקבל אבדות במלחמה שיש בה הישגים, אבל האבדות כתוצאה מהחזקת המצב הקיים... משמעות האבדות מסוג זה תהיה קשה ביותר."

חשוב להדגיש כי אף על פי שהציבור הישראלי מפגין כושר עמידה מרשים בזמן מלחמה ומוכן להקרבה בתנאי שזו תיתפס בעיניו כמחויבת המציאות ותניב הישגים, הוא מצפה שהדבר ייעשה במספר נפגעים מועט ככל האפשר. מקבלי ההחלטות שואפים לשמור על איזון עדין בין שתי הדרישות, אך לעיתים הכף מוכרעת בהתחשב בהלכי רוחו של הציבור, המודד לאורך כל תקופת הלחימה את מטרותיה והישגיה אל מול מספר הנפגעים. כמו כן, יש להצביע על כך שלחשש המופרז של מקבלי ההחלטות מנפגעים יש השלכות שליליות רבות על ניהול מלחמה ועל תוצאותיה. רתיעה עיקשת מתמרון קרקעי (כאשר ברור כי אין מנוס מכך) ומגבלות לחימה שמושגות על הכוחות במטרה לצמצם בנפגעים, כמו הימנעות מלחימה באור יום, מונעות בעדם להשלים את משימותיהם בהצלחה, ולעיתים התוצאה היא דווקא מספר נפגעים רב יותר וירידה ברמת המוטיבציה של הלוחמים, אשר פעמים רבות טוענים נגד הגבלת הפעילות ההתקפית. נראה כי בעשורים האחרונים מקבלי ההחלטות בישראל מחשיבים העדר נפגעים כהישג בפני עצמו, והחתימה לצמצום בנפגעים היא שמובילה להעדר הישגים. ברי כי שיקול הנפגעים אינו חזות הכול, וכי התזמון וההיקף של תגובת ישראל תלויים בטיבה של הפרובוקציה, במידת הנזק ובמספר הנפגעים, בדעת הקהל מבית ומחוץ ובעמדת הקהילה הבינלאומית. כמו כן, השאיפה לצמצום נפגעים הינה רצויה ומתבקשת ואף בגדר חובה מוסרית שהשלטון חב לאזרחיו. אולם כאשר שיקול הנפגעים מהווה אילוץ שמפניו נסוגים שיקולים אסטרטגיים וצבאיים, אזי הוא הופך ל"פוביית נפגעים" שממנה נגזרות ההשלכות הבעייתיות המתוארות לעיל.

מאז סיום מבצע "צוק איתן" אנו עדים למספר סבבי הסלמה מול חמאס, כשהאחרון והחריף שביניהם הוא מלחמת "חרבות ברזל". עד למלחמה זו, צפה חדשות לבקרים סוגיית היציאה למערכה נוספת בעזה. אין זו החלטה קלה, אך לקחי ההיסטוריה מלמדים על כך שדחיית ההתמודדות עם איום צבאי – אף שהיא נטייה מובנת של מקבלי ההחלטות – עלולה להוביל להתמודדות קשה יותר בעתיד, במחיר גבוה יותר בחיי אדם. בכל מקרה, על מקבלי ההחלטות לזכור כי הגנה על חיי אזרחים קודמת להגנה על חיי חיילים, וכי החברה הישראלית רציונלית ובעלת כושר עמידה איתן, כפי שהוכיחה בעימותים התכופים שהיו מנת חלקה, כולל הנוכחי. כמובן יש לחתור לצמצום מספר הנפגעים במידת האפשר, אך לא להפוך את ההימנעות מנפגעים למטרת מלחמה בפני עצמה.

**פרויקט
הניצחון
הישראלי**

פורום המזה"ת ישראל

**פורום
המזרח
התיכון
ישראל**

